

KATSAUS

Avointa vertaisarviointia koskevalle selvitykselle rahoitus

Riitta Jytälä

Hanken Svenska Handelshögskolan

riijyt@utu.fi

<https://orcid.org/0000-0002-1165-3926>

Riitta Koikkalainen

Kansalliskirjasto

riitta.koikkalainen@helsinki.fi

Mikael Laakso

Hanken Svenska Handelshögskolan

mikael.laakso@hanken.fi

<https://orcid.org/0000-0003-3951-7990>

Susanna Nykyri

Tampereen teknillisen yliopiston kirjasto

susanna.nykyri@tut.fi

<https://orcid.org/0000-0002-5018-5176>

Asiasanat: vertaisarviointi (tieteellinen julkaiseminen); avoin tieto; tieteellinen julkaisutoiminta

Suomen tiedekustantajien liitto on myöntänyt rahoituksen Informaatiotutkimuksen yhdistyksen (ITY ry) ja Kulttuurintutkimuksen seuran hankkeeseen, jossa selvitetään avoimen vertaisarvioinnin tilannetta Suomessa. Avoimen julkaisemisen ja avoimen tieteen teemat ovat tiedekustantajille ja -julkaisijoille jo melko tuttuja. Avoimeen julkaisemiseen likeisesti liittyvä avoin vertaisarviointi

Artikkeli on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf.70172>

on kuitenkin toistaiseksi vähemmän keskusteltu kokonaisuus ja haastava kysymys, joka koskee laajasti kaikkia kentän toimijoita.

Teeman tärkeyden ja ajankohtaisuuden vuoksi tänä keväänä tehtävässä selvityksessä halutaankin nostaa esiin kotimaisten tiedelehtien tiedetoimittajien, kirjoittajien ja vertaisarvioijien omat näkemykset.

Avoimen tieteen politiikka suuntaa väistämättä myös vertaisarviointia koskevia käytäntöjä. Tutkimusprosessien avaaminen liittyy keskeisesti avoimeen vertaisarviointiin, jonka mahdollisuuksista tietoa ja ohjeistusta on toistaiseksi olemassa vain vähän. Selvitystyön tavoitteena on saada tietoa avointa vertaisarviointia koskevista asenteista ja suunnitelmista suomalaisen tiedejulkaisemisen kentällä sekä lisätä kentän ymmärrystä aiheesta. Tavoitteena on myös laatia lehdistä konkreettisia malleja erilaisista vertaisarvioinnin tavoista. Selvityksen kohderyhmiä ovat lehtien ja kirjankustantajien toimituskunnat, lehteen tai teokseen kirjoittaneet sekä vertaisarvioijat.

Avoimen vertaisarvioinnin taustaa

Vertaisarviointi on ollut keskeinen osa tieteellisen tiedon tuottamista ja julkaisemista jo useamman vuosisadan ajan. Prosessi toimi alkuun tieteellisten seurojen sisällä, mutta on sittemmin tieteen tekemisen laajentumisen ja julkaisemisen kansainvälistymisen myötä levinnyt myös niiden ulkopuolelle (Tennant ym., 2017). Tiedelehtien joukko ja myös niissä julkaistujen artikkeleiden määrä ovat kasvaneet jatkuvasti (Bornmann & Mutz, 2015). Tämän takia myös paine uudistaa ja muokata vertaisarviointiprosesseja on kasvanut. Vertaisarviointia koskeva kehitys on selkeästi menossa siihen suuntaan, että lehdet noudattavat alasta riippumatta aiempaa yhdenmukaisempia periaatteita. Myös kotimaisten lehtien olisi pyrittävä samalle viivalle kansainvälisten julkaisujen kanssa toimintatapojen ja taustainfrastruktuurinsa puolesta. (Ilva & Lilja, 2014, s. 53.)

Vertaisarvioinnin tarkoitus on palvella tiedeyhteisöä mahdollisimman hyvin. Tavoitteena on, että julkaistavaksi päätyvät riittävän laadukkaat artikkelit. Tällä hetkellä vallitseva käytäntö on, että lehti käsittelee vertaisarviointiprosessin täysin suljetuin kansin, ja tässä prosessissa vain julkaistu artikkeli nousee lopputuotteena pintaan, mikäli käsikirjoitus hyväksytään. Tiedejulkaisuissa vertaisarviointi toteutetaan yleensä tuplasokkona. Toisin sanoen vertaisarvioijat eivät tiedä, kenen tekstiä he puntaroivat, ja kirjoittaja puolestaan ei tiedä, ketkä hänen tekstiänsä arvioivat. Tavallisesti myös vertaisten lausunnot jäävät tiedejulkaisijan haltuun eikä niitä julkaista.

Malli ei välttämättä enää ole tutkimuksen edistämisen kannalta optimaalinen. Kansainvälisissä, mutta myös kotimaisissa keskusteluissa onkin hahmotel-

tu mahdollisuuksia prosessin avaamiseksi. Lausunnot voidaan esimerkiksi julkaista samaan aikaan kuin itse teksti, ja arvioijien nimet voivat joko olla näkyvillä tai lausunnot julkaistaan anonymisti. Joissain kansainvälisissä julkaisuissa arviointiin voi osallistua kuka tahansa perinteisen kahden tai kolmen valikoidun arvioijan sijasta. Myös monia muita avoimuuden tapoja ja asteita on. Tärkein motivaatio on kuitenkin edistää tieteen avoimuutta ja läpinäkyvyyttä – eli edistää perinteistä tieteen tekemisen ideaalia: tiede kuuluu kaikille.

Julkaisuprosessin läpinäkyvyys

Avoimen vertaisarvioinnin tavoite on parantaa vertaisarvioijien, kirjoittajien, tiedelehtien ja lukijoiden eli jokaisen julkaisuprosessiin osallistuvan toimijan roolia. **Artikkelien kirjoittajat** haluavat, että heidän käsikirjoituksensa saa alansa asiantuntevimmat arviot. Myös nopeutta peräänkuulutetaan, jotta vertaisarviointiin ei menisi liian paljon aikaa riippumatta siitä, päättääkö lehti julkaista käsikirjoituksen vai ei. Täysin anonymi avoin vertaisarvio antaa alan asiantuntijoille mahdollisuuden kommentoida tekstiä joko osittain tai kokonaan. Avoinnassa vertaisarvioinnissa kirjoittajat saavat enemmän ja kenties myös hyödyllisempää palautetta teksteistään.

Keskeisessä roolissa niin suljetussa vertaisarvioinnissa kuin myös avoimissa malleissa ovat vapaaehtoiset vertaisarvioijat. He ovat useimmiten tutkijoita, joiden kirjoittamiin arvioihin lehtien toimituskunnat pitkälti nojaavat tehdesään lopullisia julkaisupäätöksiä. Vertaisarvioija suorittaa tehtävän useimmiten ilman korvausta. Julkaisumäärien noustessa myös vertaisarvioinnin muodostama taakka tiedeyhteisössä kasvaa. Vertaisarviointi on pitkälti ollut asiantuntijoiden piiloon jäävää työtä. Millä tavoin vertaisarvioijien tekemää arvokasta työtä voisi tehdä näkyväksi? Niin kauan kuin arvioitsijoiden työ on suurelta osin näkymätöntä, myös sen priorisointi muiden töiden ohella on heikkoa. Uudet aloitteet, kuten esimerkiksi Publons¹, paikkaavat tätä tilannetta jonkin verran. Siellä suoritettu niin sanottu suljettu vertaisarvio rekisteröidään tutkijan luomalle henkilökohtaiselle tilille. Tilille kertyvien meriittien hyödyntäminen riippuu kuitenkin sopimuksesta julkaisijan kanssa. Avoin vertaisarviointi, jossa edes nimet julkaistaan artikkelin yhteydessä, mahdollistaa meriittien kokoamisen mihin vain.

Tiedelehdelle avoin vertaisarviointi luo mahdollisuuden näyttää lukijoille, että lehti tosiaanakin suorittaa perusteellisen vertaisarvion. Tämä poistaa kaikki epäluulot lehden linjasta ja laadusta. Avoin vertaisarviointi, jossa arviointi on avoinna kenelle vain, voi parhaimmillaan keventää toimituskunnan taakkaa sopivien vertaisarvioijien löytämiseksi. Tämän lisäksi se mahdollistaa useamman

1 <https://publons.com>

näkökulman artikkeliin kuin vain muutaman kutsutun. **Lukijat** saavat halutesaan enemmän läpinäkyvyyttä sekä näkökulmia kiinnostavaan artikkeliin, sillä he pääsevät näkemään, miten alan asiantuntijat ovat kommentoineet tutkimuksen heikkouksia ja vahvuuksia. Täysin suljetussa vertaisarvioinnissa tieteen kehityksen kannalta arvokasta materiaalia menee hukkaan.

Avoimuuden monet käytännöt

Avoin vertaisarviointi on monimuotoinen ilmiö, jota luonnehtii käytänteiden ja intressien kirjo. Tarvetta selvitykselle on tilanteessa, jossa aina ei ole täysin selvää, mihin avoimuudella viitataan (Ross-Hellauer, 2017). Asenteet ja käytännöt vaihtelevat sekä maantieteellisesti että tieteenalaperinteiden ja -kulttuurien mukaan. Tämän monimuotoisuuden vuoksi on oleellista kerätä tietoa kentän erilaisilta toimijoilta ja avata keskustelu siitä, miten avoin vertaisarviointi ymmärretään ja minkälaisena sen merkitys ja vaikuttavuus nähdään. Lisäksi vertaisarviointia koskevassa keskustelussa on otettava huomioon myös kansallisen ja kansainvälisen julkaisemisen erityispiirteet. Avoimiin arviointikäytäntöihin liittyy myös pulmia, minkä takia niitä on syytä tarkastella kriittisesti. Kattavaa ymmärrystä siitä, miten prosessin osittainen tai täysi avoimuus vaikuttaa itse tutkimuksen kentällä, ei vielä ole olemassa.

Tärkeää on luoda puitteet, joissa keskustelua avoimesta vertaisarvioinnista voidaan käydä siten, että kaikki sitä koskeva tarpeellinen tieto on saatavilla. Tämä voi johtaa tehokkaiden ja vastuullisten käytäntöjen kehittämiseen. Teknologia on mahdollistanut avoimen vertaisarvioinnin jo kauan. Tiede on kuitenkin ihmisten tekoa ja sellaisena sosiaalista toimintaa. On tärkeää selvittää, miten tutkijat itse suhtautuvat erilaisiin vertaisarvioinnin tapoihin. Missä kohtaa julkaisuprosessia työtä arvioidaan ja kommentoidaan? Ovatko tutkijat halukkaita toimimaan arvioijina, jos arviointi tapahtuu omalla nimellä? Onko vertaisarvioinnin tehtävä tieteellisen meriitin tuottaminen? Lasketaanko vertaisarviointi osaksi tutkimustyötä vai onko se enemmänkin yhteiskunnallista vaikuttamista? Ymmärretäänkö vertaisarviointi yksittäiseksi tapahtumaksi vai tieteellistä keskustelua edesauttavaksi dialogiseksi prosessiksi? Entä mitä asioista ajattelevat lehtien ja kirjojen kustantajat ja julkaisijat? Selvityksessä pureudutaan juuri näihin kysymyksiin suomalaisen tiedejulkaisemisen kannalta.

Selvitystyö alkaa kohderyhmille kevään aikana suunnatulla verkkokyselyllä, minkä lisäksi järjestetään kaikille avoimia työpajoja sekä seminaari. Selvityksen kirjallinen raportti julkaistaan avoimesti verkossa. Lisäksi kirjoitetaan Vertaisarvioinnin opas, joka auttaa kentän toimijoita löytämään itselle parhaiten sopivia toimintatapoja ja punnitsemaan niiden vaikutuksia.

Lähteet

- Bornmann, L., & Mutz, R. (2015). Growth rates of modern science: a bibliometric analysis based on the number of publications and cited references. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66(11), 2215–2222. <https://doi.org/10.1002/asi.23329>
- Ilva, J., & Lilja, J. (2014). *Kotimaiset tieteelliset lehdet ja avoin julkaiseminen: selvitys mahdollisista rahoitusmalleista*. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5995-09-1> (luettu 8.4.2018)
- Ross-Hellauer, T. (2017). What is open peer review? A systematic review. *F1000Research*, 6, 588. <https://doi.org/10.12688/f1000research.11369.1>
- Tennant, J. P., Dugan, J. M., Graziotin, D., Jacques, D. C., Waldner, F., Mietchen, D., ... Colomb, J. (2017). A multi-disciplinary perspective on emergent and future innovations in peer review. *F1000Research*, 6, 1151. <https://doi.org/10.12688/f1000research.12037.3>